

Mulgikeelne kirjandus raamatutes ja helikandjatel 1991-2015

Kuigi mulklus ja kõik sellega seonduv on viimastel aastakümnetel uuesti au sisse tõusnud, ei ole mulgikeelse kirjanduse hetkeolukord hea. Peamine põhjus on see, et mulgi keele valdajaid jääb järjest vähemaks, aga noori peale ei tule.

Ei saa öelda, et mulgi keeles tänapäeval üldse ei kirjutataks, kuid enamik harrastusautorite murdekeelsest loomingust jääb sahtlipõhja. Esiteks ei ole mulgikeelse kirjanduse lugejaskond kuigi suur ja teiseks ei küüni kirjutatu tase väga kõrgele. Need üksikud, kes on murdekeelse proosa- või luulekogu välja andnud, on teinud seda enamasti oma raha eest ja lootust kulutatu raamatute müügist tagasi teenida on vähe. Et lugejate huvi oleks suurem, on paljud autorid oma murdekeelseid tekste koos kirjakeelsetega ühiste kaante vahel välja andnud. Üsikutuid mulgimurdelisi tekste on avaldatud Mulkide Almanakis, nüüdseks ilmumise lõpetanud ajalehes Mulke Sõna, praegu ilmivas mulgikeelses ajalehes Üitsainus Mulgimaa, kohalikes maakonna- ja vallalehtedes, luuleklubide kogumikes ja teistes väiksemates väljaannetes.

2002. aastal ilmunud **heliplaat "Ku Pikässillast üle saa"**. Sel helikandjal loeb Lembit Eelmäe kõigi olulisemate mulgimurdeliste luuletajate värsse. Autoreid on seinast seinast: Hendrik Adamson, Mart Raud, Nikolai Baturin, Lembit Eelmäe, Andres Rennit, Siim Kärner, Mare Osi, Eha Lättemäe, Pent Nurmekund. Plaadile on salvestatud kokku 48 luuletus.

Läbi aegade olulisim mulgikeelne luuletaja on kindlasti **Hendrik Adamson** (1891–1946).

Peale Eesti taasiseseisvumist on Adamsoni loominguga kokkukogumise ja avaldamisega põhjalikult tegelenud kirjastus Ilmamaa ja Hando Runnel. 1998. aastal ilmus kirjastuselt lüürilise alatooniga valikkogu **"Vikerkaar ja vari"**. Luuleraamat sisaldab ka üht pikka mulgimurdelist proosalugu, mis räägib suveõisest kosjaskäimisest.

2001. aastal andis kirjastus Ilmamaa välja luulekasseti, mis sisaldas ka Adamsoni kogu **"Laotuse õlman"**. Hando Runneli koostatud valimik sisaldab Adamsoni perioodikas ilmunud ja käsikirjalisi mulgimurdelisi luuletusi.

2008. aastal ilmus Ilmamaalt viimaks suur, 732leheküljeline Hendrik Adamsoni ülevaatlik luulekogu **"Om maid maailman tuhandit"**. Kogumiku aluseks on Adamsoni eluajal ilmunud luulekogud „Mulgimaa” (1919), „Inimen” (1925), „Tõus ja mõõn” (1931), „Kolletuspäev” (1934), „Mälestuste maja” (1936), „Linnulaul” (1937) ning sõja tõttu käsikirja jäänud „Seitsmes” (1942). Lisa on andnud „Kogutud luuletused” (1963), „Väike luuleraamat” (1965), antoloogia „Sõnarine” (1992), ELA ’86 (Eesti luule aastaraamat) (1987), „Eesti ballaadid” (2003) ning Eesti Kirjandusmuuseumis leiduv käsikirjaline pärand. Valikut tehes on läbi vaadatud ka kõik luuletaja eluajal ajakirjanduses ning almanahhides ilmunu. Seega on Hendrik Adamsoni luulet püütud esitleda kogu selle mitmekülgsuses. Kogu on väga tänuväärne materjal kogu mulgi kirjanduse kontekstis, kuna nii suurt hulka mulgimurdelisi luuletusi pole varem ühtede kaante vahel avaldatudki.

2011. aasta sügisel ilmus Adamsoni proosakogumik **"Kuldsele elukoidikule"**, mis sisaldab osalt varem ilmunud ja osalt seni käsikirja jäänud proosaloomingut. Raamat kätkeb endas üheksat juttu, kirjutatud ajavahemikul 1919–1930.

Anu Taul (sündinud 1979) on mulgi ja eesti rahvamuusik. Mulgimaalt Riidajast pärit Anu küll mulgi keelt vabalt ei räägi, kuid isalt ja külarahvalt õpitud murre on talle siiski südamesse jäänud

ja ta kasutab seda meelsasti oma laululoomingus. Tema viljeldavat muusikastiili on nimetatud mulgikeelseks etnopopiks, see on mõjutatud vanemast eesti rahvamuusikast.

Anu Taul on välja andnud kolm heliplaati oma muusikaga- „**Tähe tüdär**” (2003) ja „**Engi aig**” (2006) ja „**Päevälodja**” (2013). Enamik plaatidele salvestatud muusikast on Anu enda kirjutatud, aga leidub ka traditsionaale. Paljud tekstid on mulgikeelsed ja suur osa neist on Anu Tauli enda sulest, aga leidub ka teiste murdekeelsete autorite loomingut

Näitleja **Lembit Eelmäe** (1927-2009) on kirjutanud luuletusi, lühiproosat, humoreske, näidendeid ja mälestusi. Ta on avaldanud luulekogud "**Mu tõne mailm**" (Vanemuise Seltsi Kirjastus, Tartu 1997) ja "**Tundelisi pärjavärsse**" (Vanemuise Seltsi Kirjastus, Tartu 2003), mis mõlemad sisaldavad nii kirja- kui murdekeelseid värsse. 1992. aastal avaldas ta oma **murdekeelseid mälestusi** ajakirjas Kultuur ja Elu (nr 6-7).

Üksteist Eelmäe murdeluule paremat pala on võetud Siim Kärneri koostatud Eesti murdeluule antoloogiasse, mis ilmus 2002. aastal Viljandis.

Pent Nurmekund (detsembrini 1936 Arthur Roosmann) sündis 1906. aastal Pärnumaal Kilingi vallas ja suri 1996. aastal Tartus. Ta oli eesti keeleteadlane, **polüglott**; mag. phil. (1935), filoloogiakandidaat (1968). Nurmekunna esimene mulgikeelne luuleraamat «**Kõllanõmme**» (1996) valmis täpselt tema 90. sünnipäevaks. «Kõllanõmme» sisaldab tuntud keeleteadlase ja polügloti mulgikeelseid luuletusi 1970-80ndatest aastatest.

Mare Osi (kodanikunimega Mare-Helgi Keldo) on sündinud 1938. aastal Viljandimaal Tarvastu vallas ja seal ka koolis käinud. Murdeluulele on Osi enam pühendunud juba küpsemas eas. 1992. aastal ilmunud esikkogu «**Elu on kingitus**» on kokku pandud kirjakeelsetest ja murdelistest luuletustest, mis on raamatus segiläbi. Mare Osi teine luulekogu «**Maale toetub jalg**» ilmus 2007. aastal. Raamat järgib esimese koguga sama joont: esimene osa «Kusagil on valged liivad» on kirjakeelne ja teine osa «Kik ei ole ärä märgit» mulgimurdeline. Selle kogu murdekeel on palju vormikindlam ja ühtlasem, ilus "pehme ja lämi" Tarvastu murrak. Mare Osi esikkogus ilmunud luuletuse "Üits paigake" on viisistanud Anu Taul ja tänaseks üle Eesti kuulsaks laulnud. 2009. aasta tantsupeoks tegi Ülle Feršel sellele loole koreograafia ja see kanti suurel tantsupeol ette.

Siim Kärner (1945–2007) oli luuletaja, prosaist ja kunstnik. Lisaks luuletustele on ta avaldanud publitsistikat ja aforisme, samuti lasteraamatuid ja Eesti haikude antoloogia „Kõik on kusagil...”. Luuležanritest viljeles ta eelkõige murdeluulet ja **haikusid**. Luulekogud „**Usseaid**” (1994), „**Uitseviir**” (1996), „**Urikivi**” (1999), „**Unevalgel**” (2003), „**Uibuainamuru. Unusmaa**” (2005) on kõik mulgi keeles.

2002. aastal ilmus **Siim Kärneri** koostatud **Eesti murdeluule antoloogia "Ime kütken tähe poole kist"**, mis sisaldab ka terve hulga mulgikeelset luulet eriilmelistelt autoritelt. Mulkidest on antoloogias esindatud Andres Rennit, Henrik Visnapuu, Hendrik Adamson, Nikolai Baturin, Henn-Kaarel Hellat, Minni Nurme, Eha Lättemäe, Pent Nurmekund, Mart Raud, Lembit Eelmäe,

Raivo Kolka, Siim Kärner, Mare Osi, Milvi Piir, Salme Raatma, Erna Kukk, Heinrich Oja, Monika Hint ja Arnold Vihmand.

2012. aasta lõpuks sai valmis Siim Kärneri poolt aastate eest alustatud ja Ülo Alo Vösari poolt lõpuni toimetatud **mulgi murdeluule antoloogia "Suud anna mullal ma"**. Kogu sisaldab 30 erineva autori loomingut. Esindatud on nii tuntud luuletajad (Hendrik Adamson, Lembit Eelmäe, Henrik Visnapuu jt) kui ka harrastajad. Värsside tase on ebaühtlane ja toimetamise käigus on raamatusse tekkinud hulk keelevigu. Siiski annab kogu küllalt hea ülevaate mulgikeelsest luulest ja näiteid leiab kõigist viiest Mulgi murrakust. Iga autori tekstide ees on autori pilt ja tema sünni- (ja surma-) aasta. Raamat on mustvalge ja sisaldab ka Raivo Kolka illustratsioone.

Suure-Jaani lähistelt pärit **Heinrich Oja** (s 1924) hakkas värsside kirjutama keskkooliõpilasena. Keskeas kirjutas elupõline koolmeister sageli tellimise peale n.ö. juhuluulet. Pensionieas osaleb alates 1999. aastast luuleklubis "Valguseoks" ja on samanimelises luulevalimikes avaldanud hulga oma murde- ja kirjakeelset luulet. 2001. aastal ilmus Ojalt puhtalt mulgikeelne värssikogu "**Päeväveerik**", 2002 ilmunud "**Mõttepisäre**" on 32-leheküljeline tavaformaadis ja pehmes köites luuleraamat eesti ja mulgi keeles, "**Jääb kutsuma mind kodumetsa hõige**" (2004) on taas mulgi- ja kirjakeelne luulevihik. Siiani viimane kogu "**Hõbedane mõttelõng**" (2008) sisaldab valitud luuletusi kirjakeeles ja Tarvastu murdes.

Reet Post (s 1950) hakkas luuletusi kirjutama juba lapsena. **Ta on avaldanud mitu luulekogu, neist "Aoeelsed laulud" (2003) ja valikkogu "Hilissuvi" (2008) sisaldavad kirjakeelsete värsside kõrval ka mulgimurdelisi.**

Kava Nikolai Baturini murdeluulest, mis vaheldub klassikaliste klaveripaladega Reet Posti esituses, on ilmunud laserplaadil "**Sinivald**" (2002). Oma loomingut on Post avaldanud kogumikes "Ilmre", "Valguseoks" ja "Kontakt" ning ajalehes Sakala.

Mulgi Kultuuri Instituudi poolt välja antud 16-leheline lasteluulevihik "**Mede ilves**" (ilmumisaasta märkimata, arvatavasti 2005-2007) sisaldab **Jaak Kõdari** kirjutatud luuletust, selle mulgikeelset tõlget ning Silvi Väljali joonistatud illustratsioone.

2004. aastal ilmus mulgikeelne **lugemik "Mulgi keelen ja meelen"**. Selle on kokku seadnud Lembit Eelmäe ja Silvi Väljal, toimetamistöö tegi Eduard Vääri ja kunstilise kujunduse eest hoolitses Silvi Väljal. 143-leheküljeline kõvade kaantega lugemik täidab ka mulkide aabitsa ülesandeid. Lood on raamatusse jagatud kihelkondade kaupa. Kõigist viiest Mulgi kihelkonnast on püütud lugemikku koguda võimalikult eriilmelisi tekste: rahvapärimusi, vanu üleskirjutusi, mälestuskilde, vanasõnu, mõistatusi, muinasjutte, luuletusi, liisusalme. Lood on 19. sajandi lõpukümnest 21. sajandi alguseni.

2014. aastal sai valmis esimene läbinisti mulgikeelne laulik "**Mulgi aste laulu- ja mänguviik**", mis sisaldab mulgikeelseid laule ja laulumänge, mis sobivad nii lastele kui ka suurematele. Umbes pool lauludest on vanad regi- ja rahvalaulud, mis on saanud uue korrektsema tõlke. Teine pool on uudislooming, laulude autoriteks Alli Laande, Kristi Ilves, Tiina Lillepuu. Seal on

laule erinevateks tähtpäevadeks ja sündmusteks. Laulude juures on ka noodid ja laulumängude juures mängujuhendid.

Mulkide elust ehedas Mulgi murdes jutustab tekstikogu "**Ennemuistitsel Mulgimaal**" (2008). Raamat sisaldab korrespondentide murdetekste ja on ilmunud Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi VII väljaandena samas sarjas. Kultuurilooliselt Mulgimaalt ja selle lähiümbrusest pärit kirjatööd on mahukaks kogumikuks koondanud Helju Kaal, Eevi Ross ja Mari Must. Koguteos annab mahlakas Mulgi murdes küllalt põhjaliku pildi lihtrahva eluolust, töödest-tegemistest ja maailmamõistmisest.

2004. aastal ilmus Hendrik Adamsoni murdeluulevõistluse töid (1994-2002) sisaldav raamat "**Äitsnemise aigu**", mille on koostanud Jüri Viikberg. Mulkidest on selles kogumikus esindatud Siim Kärner, Erna Kukk, Reet Post.

2013. aastal ilmus Hendrik Adamsoni murdeluulevõistluse paremaid töid (1994-2012) sisaldav raamat "**Vastse äitsnemise aigu**", mille on koostanud samuti Jüri Viikberg. Raamatust leiab valiku kümne seni toimunud murdeluulevõistluse töödest. Lisaks on raamatusabas väike mulgi-eesti sõnastik, autorite lühitutvustused ja laureaadid aastate kaupa.

2010. aastal ilmus 35-leheküljeline raamatuke "**Mulgikiilsid ütlemisi**", mille on kokku seadnud **Erna-Elise Neimann**. Pensionärist mulgi aktivist on elu jooksul meelde jätnud ja üles kirjutanud terve hulga mulgipäraseid ütlemisi. Autor toonitab, et murdekeelt ei loo murdekeelsed sõnad, vaid väljütlemise viis ehk kõnepruuk, mis on murdekeelel hoopis teistsugune kui kirjakeelel. Raamat on tarvastumurdeline. 2012. aasta kevadel ilmus "**Mulgikiilsid ütlemisi**" II osa, mis sarnaneb nii sisult kui vormilt esimesega.

Mulgi Kultuuri Instituut andis 2005. aastal välja Kristi Salve toimetatud raamatu "**Loomislugu Mulgimaalt**", mis sisaldab keeleliselt toimetamata loomislugusid Mulgimaalt. Kõvakaaneline raamat sisaldab enamjaolt ka rahvusvaheliselt tuntud tekke- ja seletusmuistendeid. Tekstide murdekeel on ebaühtlane ja kohati vigane. Mõned lood on ka kirjakeelsed.

Jaak Kõdari talunäitemäng „**Kolm risti**” (2007) on väidetavalt esimene mulgikeelne näitemäng. Lugu räägib ühe Mulgimaa talu päriseksostmisest Lilli kandis. Tegelikult ei saa näitemängu päris mulgikeelseks lugeda, sest vaid mõned tegelased räägivad seal murdes.

"**Karksi vanad rahvalaulud viisidega**" (1. osa) ilmus 2008. aastal, koostajaks Taive Särg. Nagu pealkirigi ütleb, sisaldab 415-leheküljeline raamat endisest Karksi kihelkonnast üles kirjutatud mulgimurdelisi rahvalaule koos viisidega. Väga vanade üleskirjutuste kõrval on raamatus ka alles 1960ndatel kokku kogutud rahvalaule.

„**Eesti muinasjutud – Imemuinasjutud**“ (2010) - koostanud Risto Järv, Mairi Kaasik, Kärri Toomeos-Orglaan. Mahukas kogumik sisaldab teiste Eesti piirkondade muinaslugude kõrval ka seitse mulgikeelset muinasjuttu keeleliselt redigeerimata kujul.

Almanahhi "**Mulgimurdelist lugemist lastele**" (2010) koostas Abja Vallavalitsus, raamatuke sisaldab koolilaste endi kirjutatud lookesi Halliste murrakus.

Abja naise **Salme Vainlo** sulest ilmus 2011. aastal paks kõvakaaneline pärimuslugude kogumik **"Mulgimaa võlu ja valu. Valik mulgi lugusid."** Autor on kaante vahele kogunud Mulgimaal kuulnud pärimuslood, osa on ta leidnud ka raamatutest ja internetist. Lood on enamjaolt pärit Halliste-Abja-Mõisaküla kandist. Raamat sisaldab umbes 300 lugu. Üheksas peatükis kajastub Mulgimaa ajalugu kuni kaasajani. Paarkümmend pärimuslugu on mulgi keeles, ülejäänud kirjakeelsed.

2011. aasta lõpus ilmus **Maie Perve** mulgikeelne luuleraamat **"Lämi süämele lämi suule"**. Autor on tegelikult pärit Saaremaalt, mulgi keele on ta omandanud Tarvastu murderingis ja aastakümneid Mulgimaal elades. 2012. aastal võitis Maie Perve oma mulgimurdeliste luuletustega Hendrik Adamsoni nimelise murdeluulekonkursi.

2013. aastal ilmus **Maie Pervelt** mulgikeelne lastelugude raamat **"Tosin lastelugu Mulgimaalt"**, mis sisaldab kahteist lihtsat elulist lugu ja nende juurde sobivaid mustvalgeid illustratsioone.

2012. aastal ilmus **Ester Rusingult** raamat **"Kaubi"**, mis sisaldab nii luulet kui proosat, nii Mulgi kui kirjakeelt. Peamiselt lapse- ja nooruspõlvemälestused, lisaks autori illustratsioonid. Murdetekstid on heas Tarvastu murrakus.

2013. aasta kevadel valmis Ester Rusingu teine raamat **"Sinine helk"**, mis on mõtteline järg "Kaubile" ning seegi sisaldab nii luulet kui proosat, nii mulgi- kui kirjakeeles. Raamatu teevad põnevamaks vanad fotod autori kogust. Nende kahe raamatu kaante vahele on talletatud ühe väikese koha (Soe ja Suislepa küla) ajalugu, inimesed ja eluolu. Katkendeid nendest raamatutest sobib ette lugeda ka ajaloo- või kodulootunnis. **Ester Rusingu** kolmas raamat **"Kaits kepige miist"** ilmus 2014. aastal ja see sisaldab nii mulgi- kui eestikeelseid luuletusi ning ohtralt fotosid nii vanemast kui uuemast ajast.

2015. aasta lgul ilmus Hummuli kirjamehe **Elmar Orava** mulgikeelne mälestustekogu **"Kui me viil latse ollimi"**. Lihtsad jutukesed pajatavad Hummuli inimeste elust ja tegemistest. Autor on kirja pannud nii enda mälestusi kui ka teistelt kuulnud lugusid. Pajatuste juures on suur hulk vanu mustvalgeid fotosid Hummuli kandist. Raamat on kirja pandud tähelepanuväärselt omanäolises Helme murraku Hummuli kõnepruugis.

2016. aasta alguses ilmus **Alli Laande** mulgikeelne kõnelemisraamat **"Kärt ja Märt Mulgimaa reisu pääl"**. Kõnelemisraamatu juurde kuulub ka CD.

Igal teisipäeval kell 17.05 on ERR **Vikerraadio** programmis **mulgikeelsed uudised**. Lisaks Kristi Ilvese tometatud ja ette loetud uudistele saab viieminutilises saates tavaliselt kuulda ka üht mulgikeelset kommentaari või intervjuud. Saated on järelkuulatavd:

<http://vikerraadio.err.ee/kuularhiiv?saade=51&kid=101> Üle nädala kolmapäeviti ilmuvad uudised ka Sakalas.

Neli korda aastas ilmub täiesti mulgikeelne **ajaleht Üitsainus Mulgimaa**, mis sisaldab nii originaalseid kui mulgi keelde tõlgitud tekste. Teemad on alates päevapoliitikast kuni omaloominguni. Igas lehes on ka lastenurk. Leht on Mulgimaa lugejaile tasuta, seda saab kõigist

Mulgimaa omavalitsustest, raamatukogudest jm. Teised soovijad võivad lehte Omniva kaudu koju tellida.

Valminud on ka mitu mulgikeelset **multifilmi**. Filmi kirjeldus: A. Kitzbergi jutustuse ainetel maailma esimene Mulgi murdes animafilm **"Pannkuuk"**.

<http://koolifilm.err.ee/2013/video.php?id=138>

Legend Vanapagana ja Kalevipoja kiviheitmisest Võrtsjärve ääres. **"Võrtsjärve veeren"**

www.youtube.com/watch?v=xDpl-SOdhRE&index=3&list=PLzUXIwdlOgZkyOC4fUInywMpuE-BGQUB0

"Völel om tillikse jala" – Abja gümnaasiumi laste tehtud mulgikeelne animafilm, mille tegelasteks Mulgi Ukuvaka meistrite käsitöoesemed.

www.youtube.com/watch?v=BYtcSZ5xJf8&index=1&list=PLzUXIwdlOgZkyOC4fUInywMpuE-BGQUB0

Õppematerjalid:

Mulgi sõnastik 2013. Koostajad Alli Laande ja Triin Todesk. Eesti Keele Sihtasutus.

Ilves, Kristi 2010. Mulgi keele tüüvihk. Heimtali.

Ilves, Kristi 2014. Sõõr ümmer Mulgimaa. Tüüvihk lasteaijalaste jaoks. Mulgi Kultuuri Instituut.

Laande, Alli 2010. Mulgi Märdi tüüvihk kooli edimesele astmele. Mulgi Kultuuri Instituut.

Laande, Alli 2010. Mulgi Märdi tüüvihk kooli vanempale astmele. Mulgi Kultuuri Instituut.

Laande, Alli, 2016. Kärt ja Märt Mulgimaa reisu päli. Kõnelemisraamat ja CD. Helme vald

Tanning, Salme 2013. Karksi murraku õpik. Toimetaja Meila Israel. Karksi-Nuia

Koostaja: Kristi Ilves